

І. НОВІ НАПРЯМКИ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

В.І. Бутенко

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ІСТОРИКА: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У цій статті звертається увага на такі аспекти заявленої теми: 1) теоретично-методологічна сутність інновацій в сучасній освіті та інноваційні тенденції у вивченні історії; 2) науково-методичне обґрунтування інноваційної технології «кооперативного навчання» (робота в мікрогрупах); 3) наробітки практики кооперативного навчання, самостійної роботи та рейтингової системи оцінювання в курсі «Методика викладання історії».

Запровадження інновацій у навчальний процес шкіл і вузів України повинно мати обґрунтування не тільки (і не стільки) заявленим приєднанням країни до Болонського процесу (інакше — робити те, що робиться там), а, перш за все, з'ясуванням чи пошуком відповідей на питання: чому це треба робити або чим детермінується процес запровадження інновацій в сучасній освіті? Яка мета має досягатися при цьому? І не менш важливо уяснити: в чому теоретична сутність інноваційних технологій навчання, які впроваджуються?

Якщо відповідь на перші два питання знаходимо в цілій низці державно-нормативних документів про освіту, починаючи з 1993 р. «Україна. Освіта XXI століття» та в працях зарубіжних і вітчизняних авторів, то відповідь на останнє (про теоретичну суть інновацій у навчанні) — справа набагато складніша, оскільки тільки-но розпочалася наукова розробка проблеми, іде пошук відповідей, що виникають при цьому. Це — майже повністю за межами можливостей вчителів та і викладацький склад вищої школи має спеціально оволодіти новим змістом науково-методичної роботи, вивчаючи наробітки вітчизняних та зарубіжних дидактів і психологів.

Отже, конкретніше про сказане вище.

Мета сучасної освіти — не отримання знань, як суми фактів, теорій, а розвиток особистості учня, студента внаслідок самостійності, сприяння саморозвитку та пошуку власної індивідуальності, самореалізації.

Нове, постіндустріальне, інформаційне суспільство XXI століття висуває нові вимоги перед освітою. «Технологія завтрашнього дня, — пише О. Тоффлер в роботі «Футурошок потребує не мільйонів повер-

хово начитаних людей, котрі виконують накази, не зморгнувши оком..., але людей, котрі можуть приймати критичні рішення, котрі можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, котрі достатньо швидко встановлюють «нові стосунки у реальності», що швидко змінюється. Таким чином, змінилися пріоритети в освіті, головним (хоча и зберігається у навчанні мета — здобувати знання) став розвиток особистості, спроможної адаптуватися до мінливих реалій навколишнього світу, здатної постійно навчатися.

Рада Європи у жовтні 2001 р. ухвалила рекомендації «Про викладання історії у XXI столітті в Європі», по суті — концепцію, в якій наголошено на особливій місії і відповідальності учителів історії в цей історичний час. Вивчення історії має сприяти формуванню відповідального й активного громадянина, бути вирішальним чинником взаєморозуміння між людьми, відігравати важливу роль у пропагуванні таких основних цінностей як права людини і демократія.

Для вирішення цих завдань треба надати учням і студентам можливість розвивати інтелектуальні, аналітичні здібності, критично інтерпретувати інформацію через діалог, через пошук історичних фактів завдяки відкритому обговоренню, побудованому на різнобічних поглядах, особливо на суперечливі і гострі питання.

Для реалізації таких підходів потрібні адекватні завданням методи навчання, технології і моделі розливатального навчання (наприклад, система розвиваючого навчання Репкіна, Давидова, Дусавицького, Вальдорфська педагогіка, школа діалогу культур тощо), навчання у співробітництві («кооперативне навчання»). Принаймні, вже зараз, не занурюючись в теоретико-методологічний контекст існуючих інноваційних теорій і технологій, вчителі шкіл і викладачі вузів можуть використовувати розроблені технології і прийоми такого навчання. При цьому, перш за все, треба бути поінформованим про загальні тенденції сучасного інноваційного процесу в освіті як у нашій країні, так і в Європі та США. Вони наступні: 1) технологізація навчання (поділ матеріалу на блоки-модулі, впровадження системи контролю за засвоєнням кожного з них, рейтингова система оцінювання, підкріплення навчального матеріалу зоровими опорами, використання комп'ютерних технологій, визначення конкретних результатів навчання (очікуваних результатів) тощо; 2) поширення проблемно-діалогового навчання (проблемність у навчанні, учбові задачі, дискусії, дебати тощо); 3) впровадження кооперативного навчання, групової роботи (мікрогрупи), учбового співробітництва на рівнях: студент — студент, студент — група, викладач — група; 4) введення у навчання творчо-імпровізаційного елементу з допомогою рольових ігор (гра — це діяльність); 5) поши-

рення учнівських (студентських) досліджень й організація самостійної навчальної діяльності.

Розкрити всю багатоаспектність інноваційних технологій в цій статті є абсолютно неможливим завданням. А тому звернемося до однієї з найбільш важливих, на наш погляд, інновацій — «кооперативного навчання» («учбового співробітництва») з підтвердженням її практичного застосування в учбовому процесі. А також проілюструємо запровадження рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів (теж, як однієї інноваційних технологій). Ця методика навчання стимулює творчість, ініціативу, орієнтована на активну взаємодію учнів (студентів) з учнем (викладачем), учнів (студентів) між собою.

Мета кооперативного навчання — максимальний розвиток особистості. Ця технологія навчання має назву «кооперативного навчання» тому, що учні вчаться спільно, в співпраці, в кооперації, активно набуваючи знань і водночас допомагаючи один одному. Але суть кооперативного навчання цим не вичерпується. Великий внесок у розумінні кооперативного навчання зробили психологи. Це розуміння виводить нас до більш широкої проблеми «розвиваючого навчання». Щоб виникли відносини співробітництва між учнями та вчителем, між студентами та викладачем одного бажання встановити такі відносини недостатньо. Необхідною об'єктивною передумовою цих відносин стає наявність учбової задачі, коли вимагається об'єднання зусиль обох сторін. Тому, в рамках навчання, в якому такі задачі відсутні, «говорити про співробітництво вчителя та учнів абсолютно безглуздо», — підкреслюють одні з провідних спеціалістів теорії і практики, розливатального навчання В.В. Репкін і Н.В. Репкіна (4, с. 47).

Методика кооперативного навчання — це об'єднання учнів (студентів) у малі групи (мікрогрупи), найбільш оптимально — по 3—6 чол. Спількування учнів у групі (з метою знаходження способу розв'язання учбової задачі) необхідне і будується воно на інших психологічних засадах, ніж у традиційній школі. Це співробітництво має підґрунтям не розподіл між ними функцій: вчитель, викладач керують діями учня, студента, а учні (студенти) виконують вказівки викладачів, а взаємне доповнення, кооперацію двох діяльностей — педагогічної і учбової. Суб'єктами цих діяльностей є відповідно вчитель і учень, студент і викладач. Тут виникають суб'єкт — суб'єктні відносини на відміну від традиційного навчання і в цьому «просторі» двох діяльностей, тобто в рамках рішення учбової задачі і здійснюється їх кооперація. Тобто, тут відбувається той особливий процес, який видатний психолог А.Н. Леонтьєв назвав «обміном діяльностями» і в рамках котрого відбувається збагачення і розвиток кожного з цих суб'єктів — учня і вчителя. Бути

суб'єктом навчання учень може, якщо він діє не поруч з іншими учнями, не незалежно від них, а разом з ними, якщо його діяльність розгортається в рамках колективного діалогу. Отже, підкреслимо, що діалог між учнями — необхідна умова включення в ділове навчальне спілкування, де і відбувається обмін діяльностями. Одне з найважливіших завдань викладача у кооперативному навчанні — організувати, направляти, підтримувати цей діалог. Саме цей момент є необхідним елементом розвиваючого навчання (Н.В. Репкіна).

Навчання в малих групах (кооперативне навчання) досить ефективне (це доводить і досвід такого навчання при засвоєнні курсу методики викладання історії). Спільна праця, яку учні (студенти) виконують для власного навчання і навчання інших, розвиває уміння спілкуватися, слухати, спільно вирішувати проблеми, досягати взаєморозуміння. У ситуації навчального діалогу між учнями формується рефлексивна точка зору на учбовий матеріал: учень, який виступає з позиції вчителя, краще засвоює матеріал, глибше його розуміє. У ситуації спілкування учні отримують більше емоційної підтримки, індивідуальної уваги, освоюють соціальні навички допомоги.

З початком кооперативної співпраці висловлювання учнів мають форму гіпотез, запитань, пропозицій. Учні роблять висновки, що для співпраці необхідне вміння домовлятися, а тому треба засвоїти певні дії, а саме: звернення до іншого, уміння вислухати пропозиції товариша, уміння оцінити, порівняти різні висловлювання, пропозиції. Додамо, що такі інтелектуальні уміння конче необхідні в усіх класах поспіль, починаючи з п'ятого, в зв'язку з переходом на нові програми навчання 12-річної школи.

Отже, учні (студенти) самі приймають групові норми спілкування в учбовій діяльності. Керуючись ними, група стає колективним суб'єктом, який може розв'язувати задачі, непосильні окремому учневі. Звернімо увагу і на таку обставину. Момент «відкриття» невідомого сприймається як власне відкриття і як спільне, оскільки розв'язок знайдено у результаті колективного пошуку. Але ж «відкриттю» передувало індивідуальне розв'язання задачі кожним членом групи. Отже, участь учнів у спільній учбовій діяльності впливає на розвиток особистості кожного учня (мотиви навчання, пізнавальні інтереси). А тому, як стверджував Виготський, «те, що діти разом роблять сьогодні, завтра вони зможуть зробити самі».

Кооперативне навчання, як самостійна методика викладання, використовується в багатьох країнах світу вже багато років. Подібні погляди висловлювали вітчизняні педагоги Макаренко, Виготський, Швацький.

Додамо до сказаного ще декілька моментів по суті технології кооперативного навчання. Вона базується на декількох базових принципах:

позитивна взаємозалежність, індивідуальна відповідальність, рівноправна участь, одночасна взаємодія. Так, при кооперативному навчанні виключається ситуація, коли одні активно працюють, а інші (дехто) — відмовляються. Всі учні говорять однаковий час (2, 4, 5 хвилин). Всі вони на рівних вчаться, на рівних вчать своїх одногрупників і на рівних приймають участь у роботі класу (чи групи, курсу).

В кооперативному навчанні дуже важливим є заохочення діяльності учнів: тому треба забезпечити доброзичливе ставлення вчителя і учнів (викладача і студентів), не загострювати уваги на недоліках, на критиці. Але ж в процесі навчання виникають помилки, їх не уникнути. Проте, досвід свідчить, що саме страх помилитися сковує учня, відбиває бажання навчатися.

Тому в кооперативному навчанні рекомендуються такі принципи позитивної корекції помилок: 1) якомога частіше підбадьорювати учнів, наголос — на тому, що їм вдається, що роблять вірно; 2) обов'язково хвалити учнів за правильну відповідь, або частково правильну. Чому? Тільки в цьому випадку, стверджують психологи, учні будуть відчувати, що у навчанні вони рухаються вперед — «ситуація успіху»; 3) уникати приниження учнів, підкреслюючи його помилки. Не давати йому відчувати, що помилився — це погано, адже помилки — норма, учень тільки вчиться; 4) виправляти помилки учнів — швидко і непомітно. Наприклад, хтось помилився у визначенні якогось поняття — вчитель все рівно підбадьорює, повторює, але уже правильно, рекомендує записати правильну відповідь. Отже, вчитель на таких заняттях координатор роботи і «спостерігач» часу.

За твердженням деяких авторів (В. Курилів) вищий рівень кооперативного навчання уявляє робота в первісних і перехресних групах. Ця форма вчить учнів (і студентів також) працювати в двох підгрупах: у первісній групі, де кожен має своє завдання, щоб виконати загальне групове завдання, та в групі «спеціалістів», до якої входять члени різних груп, що вивчають одне і те саме питання. Отже, члени спеціалізованої групи, розглянувши, обговоривши і дійшовши висновків із свого питання, повертаються до первісної групи, доповідають, передають їй свої, колективно здобуті висновки і, навчають один одного та виконують загальне групове завдання. Таке навчання дає змогу за короткий час ознайомити учнів (студентів) з декількома важливими проблемами. При роботі в мікрогрупах учні (студенти) оцінюють один одного; учень (студент) сам — себе, учитель — учнів. Оцінюється на занятті весь процес дослідницької роботи в групі.

Які інноваційні підходи запроваджуються при вивченні курсу методики?

- технологія «кооперативного навчання» (групова робота);
- заняття-тренінги за методикою «критичного мислення»;
- заняття-тренінги в умовах практичної роботи вчителя історії із застосуванням комп'ютерних технологій та інших інновацій (на базі ліцеїв, ЗОШ, УВК).
- портфолію;
- запровадження нової моделі екзамену з методики навчання історії з творчими завданнями (і тестовими питаннями);
- рейтингова система оцінювання.

Наведемо структуру і завдання рейтингового оцінювання.

Рейтингова система оцінювання самостійної індивідуальної та групової роботи (кооперативне навчання) студентів IV курсу
Предмет — «Методика навчання історії»

№	Види завдань	Час, форма і місце виконання	Оцінювання	Отримані бали
1.	Складання текстової таблиці з аналізу підручника історії для середньої школи (на вибір студента) за запропонованим зразком та відповідь-висновок на проблемне запитання: «Чи можна вважати опрацьований Вами підручник підручником «нового покоління»?	Індивідуальна робота в методичному кабінеті впродовж семестру	10 балів	
2.	Заняття-тренінг на визначення ознак мультиінтелектуальності (учнів та студентів)	28.10.2004; аудиторія; індивідуальна робота	5 балів	
3.	Написання есе «Мій шкільний вчитель історії»	6.10.2004; аудиторія індивідуальна робота	5 балів	
4.	Вивчення практики проведення уроків з історії України і всесвітньої історії (присутність на 3-х уроках в 10—11 кл.); обласний ліцей інженерно-будівельного університету, профільні класи, вчитель-методист Татарінов М.В. Опрацювання протоколів уроків (протоколи № 1 и № 2)	6.11.2004; обласний ліцей (вул. Артема, 48-Б) індивідуальна робота	10 балів	

№	Види завдань	Час, форма і місце виконання	Оцінювання	Отримані бали
5.	Участь в роботі мікро групи на занятті-тренінгу з методики проектної діяльності	6.11.2004; обласний ліцей групова робота (мікрогрупи) кооперативне навчання	5 балів	
6.	Написання плану-конспекту уроку з урахуванням сучасних технологій навчання (проблемність, групова робота, урок критичного мислення, особистісно-орієнтоване навчання на основі мультиінтелектуальності тощо)	жовтень-листопад 2004; індивідуальна робота	10 балів	
7.	Складання професіограми «Професійнозначущі риси вчителя історії в сучасній школі»	листопад 2004; індивідуальна та колективно-групова (семинар-дискусія) робота	5 балів	
8.	Опрацювання методики навчання в оригінальних і перехресних групах (кооперативне навчання). Тема «Універсали Центральної Ради». Учбове завдання: на основі текстів чотирьох Універсалів визначити причини поразки національно-визвольного руху	15.11.2004 р; групова робота (первісні і перехресні групи — кооперативне навчання)	5 балів	
9.	Заняття-тренінг «Планування нетрадиційного уроку історії» за участю методиста Харківського обласного науково-методичного інституту післядипломної освіти, вчителя О.Є. Святокум	18.11.2004; аудиторія робота в мікрогрупах (кооперативне навчання)		
10.	Заняття-тренінг з інноваційних методик позаурочної роботи в школі «Засідання шкільної мерії» (на базі шкільної мерії УВК № 116). Вчитель-методист Плотнікова Т.М.	грудень 2004; групова робота (кооперативне навчання) та індивідуальна робота	5 балів	
11.	Екзамен	січень 2005	35 балів	

Всі матеріали вказаних завдань мають бути зібрані в особистих портфоліо студентів і представлені для оцінювання.

Формула підрахунку рейтингових оцінок студентів за весь обсяг самостійної роботи за 100-бальною рейтинговою шкалою (див. табл.).

Для проведення рейтингових балів в традиційні учбові оцінки (3, 4, 5 — задовільно, добре, відмінно) бал, набраний студентом, перемножується на 5 (п'ятибальна система оцінок). Наприклад, студент на основі 100-бальної рейтингової системи набрав 80 балів. Отже, він отримує оцінку $80 \times 5 = 4,0$, тобто «добре».

Таким чином, нові завдання освіти у ХХІ столітті, в тому числі і історичної освіти та викладання історії, інноваційні технології трансформують роль вчителя в школі, викладача у вузі. А тому важливо озайомлювати майбутніх вчителів історії з тими педагогічними прийомами, які потребують розміркувань, умінь обговорення суперечливих питань, розвивають толерантність, комунікабельність. Цей тип викладання не тільки свідомо розвиває інтелектуальні здібності до історичного аналізу, але і формує основи для розвитку власних принципів поведінки і системи цінностей, що стає виразом досягнення соціальних цілей у навчанні історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. — М., 1996.
2. Курилів В. Методика викладання історії. — Львів — Торонто, 2003.
3. Розвивальне навчання в Україні: стан і перспективи. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Харків, 2000.
4. Репкин В.В., Репкина Н.В. Развивающее обучение: теория и практика. — Томск, 1997.
5. Українська історична дидактика: Міжнародний діалог. — К., 2000.